

Сергій ФЕДОРЧУК

Волинське хмелярство на світовому ринку (1921-1939 рр.): тенденції розвитку та логістичні аспекти

За свою багатомісячну історію існування пиво перетворилося майже в традиційний продукт, який знають у всьому світі. В Польщі хмелярство, що було відоме з давніх часів, завжди підтримували королівські привілеї. Надавши пиву смаку та запаху, хміль став однією з найприбутковіших аграрних рослин. Масове та раціональне заснування в Польщі плантацій хмелю датується початком XIX ст. Саме тоді німецькі колоністи почали вирощувати цю культуру поблизу Нового Томишля. Згодом плантації з'явилися в Люблінському воєводстві та на Волині, куди цю рослину привезли із собою чехи-колоністи, заснувавши найбільші хмільники в околицях Дубна, Рівного та Луцька.

До початку Першої світової війни Волинь посідала чільне місце в розвитку хмелярства у Російській імперії та відкрила для світу якісний і недорогий, порівняно з іншими країнами, хмелярський ринок. Проте, на світовому ринку хмелю була досить нестабільна ситуація. Уже на початку XX ст. відчувався надлишок виробництва хмелю, який у 1904-1905 рр. становив 300 тис. ctn (ctn – центнер у хмелярстві, який дорівнював 50 кг), у 1905-1906 рр. – 700 тис. ctn понад потребу. Поліпшення ситуації відбулося в 1906-1907 рр. внаслідок неврожаю хмелю у світі, але вже в наступному – 1907-1908 рр. знову мало місце надвиробництво хмелю у розмірі 100 тис. ctn, а в 1908-1909 рр. – 260 тис. ctn. Наслідком такої ситуації стало падіння ціни на хміль, що, у свою чергу, призвело до зменшення ареалу хмільників. Загальний ареал від 115 тис. га у 1908 р. зменшився до 93,8 тис. га – у 1911 р. Зменшення ареалу спричинило покращення ситуації на ринку та підняття ціни. Від 1912 р. плантації хмільників знову поступово зростають, і вже в 1913 р. становлять 101 тис. га, а світова продукція пива сягає 300 млн гектолітрів [1, с. 356]. Таким чином, стає очевидною закономірність, що розширення плантацій хмелю зумовлює зменшення його ціни.

Урожай хмелю з території Волинської губернії 1913 р. становив 200 тис. пудів на суму 5 млн. руб., що свідчило про хорошу прибутковість цієї галузі господарства. Саме в такому стані застала хмелярство Перша світова війна [7, с. 14]. Під час війни плантації хмелю почали різко зменшуватися: у 1915 р. їх площа становила 78 490 га, у 1916 р. – 66 400 га, 1917 р. – 46 500 га, а в 1918 р. досягла найнижчих показників – лише 40 250 га. Звісно, що зі зменшенням площ хмільників зменшилося і виробництво пива. Так, якщо в 1913 р. виробни-

цтво пива становило 300 млн. гкл, то в 1917-1918 рр. – лише 102 млн. гкл. Проте, починаючи від 1918 р., споживання пива повільно зростає, і в 1923 р. досягає 132 млн. гкл. Зі збільшенням уживання пива виникла потреба у вирощуванні більшої кількості хмелю, тому розмір плантацій збільшився від 40 до 48 тис. га [1, с. 356].

Від 1921 р. Західна Волинь перебувала у складі Польської держави і належала до Волинського воєводства. Війна призвела до значного занепаду хмелярської галузі, оскільки унаслідок активних бойових дій на теренах краю хмільники були тотально знищені.

Починаючи з 1923 р., хмелярство на теренах Польщі почало відроджуватися. Передусім відновлювалися плантації у Волинському та Люблінському воєводствах. Війна завдала найбільшої шкоди саме плантаціям на Волині, суттєво були знищені хмільники у Дубенському повіті – на 60 %, Луцькому – на 80 %, Кременецькому та Острозькому – близько 50 %, Рівненському – на 20 %. Єдина якісна плантація хмелю залишилась у Білій Криничі Кременецького повіту, яка належала рільничій школі. Наслідком таких подій стало зменшення кількості виробленої хмелярської продукції на Волині до рівня 25 % від довоєнного обсягу [6, с. 9].

Люблінський повіт постраждав найменше, адже зменшення плантацій тут відбувалося не через руйнування військовими діями, а через зменшення попиту на пиво.

Відродженню хмелярства на Волині сприяв і світовий попит на хміль, який зріс у 1924 р. через нестачу сировини для виготовлення пива, обсяг вживання якого у світі зріс до 160 млн. гкл. Відроджували галузь такі організації як Волинська рільнична палата (у складі якої була відкрита секція хмелярства), Волинське товариство хмелярське та кооператив «Волинський хміль». Висока ціна хмелю на світовому ринку була зумовлена знищенням тлею плантацій у Німеччині та Югославії у 1926 р., а це своєю чергою пришвидшило відродження плантацій на території Польщі, адже ціна за центнер хмелю сягала від 80 до 100 дол. Проте збільшення плантацій відбувалося не лише на території Польщі, зокрема на Західній Волині, а й по всьому світу. Динамічне збільшення хмелярських плантацій у світі призвело до надлишку хмелю на світовому ринку. Внаслідок цього з 1928 р. мало місце активне зменшення площ хмільників, яке склало 18% світової площі [5, с. 8-9].

Найбільш гостро криза позначилася на Польщі, адже збільшення плантацій хмелю в країні відбувалося саме у період світового надлишку цього продукту. У кризовому стані опинилися передусім малоземельні господарства (весь бюджет було витрачено на розведення та закладання нових плантацій хмелю). За даними 1928 р., площа хмільників Волинського воєводства сягала 1914 га, з яких 1755

га – це хмільники до 50 га. Що стосується кількості плантаторів, то загальна їх кількість у Волинському воєводстві становила 4661 особу, з них господарства до 50 га мали 4582 особи [8]. Скорочення площі хмелевих господарств у Польщі сягнуло 30% їх загальної кількості. Для більшості плантаторів це означало банкрутство.

З настанням світової економічної кризи виникла проблема з ринками збуту. Основним ринком збуту хмелю для Польщі була Німеччина, де кількість вирощеного хмелю не задовольняла власних потреб. Проте, через кризу кількість уживання пива у Німеччині різко скоротилася, а німецькі броварі почали використовувати місцевий хміль, керуючись гаслом президента Спілки баварських пивоварних заводів П. Кіршнера: «Для німецьких броварів – німецький хміль» [1, с. 358]. Франція закуповувала сировину лише в роки неврожаю власного хмелю в Ельзасі та Лотарингії. Сполучені Штати Америки після введення сухого закону теж перестали купувати хміль у Польщі. В цей час Чехословаччина, яка здавна завоювала ринки збуту хмелю якістю свого продукту, теж не поступалася в обсягах виробництва. Тому для польського хмелю, 70 % якого становив хміль із Волині, залишалися лише країни, де хміль взагалі не вирощували, а саме: країни Скандинавії, Прибалтики, Нідерланди, Швейцарія, Австрія, Італія, Іспанія, Балкани та Туреччина. Спілки польських хмелярів активно налагоджували зв'язки з країнами Далекого Сходу, Канади, Південної Америки.

Та не лише криза гальмувала розвиток хмелярства – плантаторам подекуди не вистачало знань та вмінь для покращення якості своїх плантацій. Щоб запобігти цій проблемі, з ініціативи Волинської рільничої палати у 1928 р. в Луцьку було відкрито першу у Другій Речі Посполитій хмелярську школу. Активно розвивало хмелярську справу і Волинське хмелярське товариство, яке через упровадження галузевої системи спілок проводило постійні лекції та показові конкурси серед плантаторів, а призначений Рільничою палатою інспектором хмелярства на Волині С. Лукомський видавав довідкову літературу, яка описувала новітні схеми та методи господарювання.

Ще одним напрямом роботи Товариства було представлення волинських плантаторів на державному рівні. Так, 13 березня 1928 р. Міністерство рільництва організувало зібрання, на якому були представники Волинського, Люблінського, Новотомишльського хмелярських товариств, Синдикату плантаторів хмелю та Зв'язку землеробських організацій. На цьому зібранні представники міністерства пообіцяли підтримку у відкритті хмелярських шкіл, дослідних плантацій, удосконалення сушарень, боротьбі зі шкідниками.

Об'єднання хмелярів відстежували тенденції

у світовому розвитку хмелярства та навчалися конкурентоспроможності. Задля цього на території Волині вживали заходів для підвищення якості та врожайності плантацій. Про всі світові новинки хмелярі дізнавалися у хмелярських товариствах, які від 1928 р. почали набувати популярності серед плантаторів.

Щоб спрогнозувати і запобігти новим кризам надвиробництва хмелю було створено Європейське товариство з обробітку хмелю, організаторами якого були хмелярські організації з Німеччини, Польщі, Югославії, Чехословаччини та Франції. Ця організація розміщувалася в Мюнхені та щорічно скликала хмелярські конгреси. 15 серпня 1928 р. такий конгрес відбувся в Югославії, де були й представники польських хмелярів. На ньому було зазначено, що хміль має міжнародне торговельне значення, тому збільшення плантацій можливе лише зі збільшенням попиту на пиво. Головним девізом зібрання був заклик до зменшення плантацій. Також були виділені значні інвестиції для боротьби зі шкідниками та хворобами хмелю, такими як пероноспороз, тля, земляна блішка та багато інших.

На стан плантацій хмелю у Волинському воєводстві значно впливала боротьба зі шкідниками. Цю справу очолювала Волинська рільнича палата при співпраці зі Станцією охорони рослин у Луцьку. В галузі дослідження нових сортів та покращення обробітку плантацій Рільнича палата співпрацювала з дослідною станцією в Біваках [8]. Саме робота цих двох організацій сприяла покращенню плантацій на Волині, впроваджуючи нові методи ефективного господарювання.

Значний внесок у розвиток галузі зробив інспектор хмелярства на Волині С. Лукомський, який публікував поради хмелярам у місцевих газетах та видавав довідкову літературу. Він закликав плантаторів вирощувати лише високоякісні сорти хмелю, на які є завжди попит та хороша ціна. Лукомський також зазначав, що збільшення плантацій неякісного хмелю зумовлює зниження цін на ринку, а в неврожайні роки може призвести до повного банкрутства господарства. Якісні ж сорти потрібно було обробляти не менше, ніж двічі на рік, щоб запобігти нищенню шишок хмелю шкідниками, які знижують вартість продукту. У постійних зверненнях до плантаторів інспектор подавав назви препаратів, якими потрібно було обробляти плантації. Так, у 1935 р. хмелярі зіткнулися з таким шкідником хмелю, як мишиця. С. Лукомський при цьому повідомляв про нові препарати, які можна було придбати у Волинському хмелярському товаристві в Дубні, в усіх рільничо-торгівельних кооперативах та звичайних аптеках. Потрібно зазначити, що для всіх членів Волинського хмелярського товариства діяла знижка на придбання препаратів для боротьби зі шкідниками [4, с. 9].

Для того, щоб хмелярі знали постійні ціни на хміль і протидіяли спекуляції, Волинське хмелярське товариство організувало комісію нотувань ціни на хміль, яка складалася з інспектора хмелярства, двох представників від торговців хмелем та їх заступників. Головна її мета полягала у врегулюванні цін на хмелярському ринку. Комісія збиралася кожного понеділка о 17 год у приміщенні будівлі Волинського хмелярського товариства в Дубні для опрацювання тижневого хмелярського звіту з цінами як на місцевих, так і на закордонних ринках. Свої висновки та поради щодо цін на хміль комісія розсилала хмелярським організаціям, зацікавленим особам та плантаторам, які входили до складу товариства, для того, щоб усі, хто торгує хмелем, знали його ціну та не були обдурені спекулянтами. Таку інформацію комісія розсилала і на закордонні ринки, унеможливаючи неправдиве подання цін [3, с. 237].

В офіційній статистиці польської промисловості та торгівлі 1938 р. у Волинському воєводстві діяло дев'ять організацій, які торгували волинським хмелем. За архівними джерелами вдалося встановити коротку характеристику кожної з них:

1. Волинське хмелярське товариство, президентом у 1938 р. був Зигмунт Рушецький, кількість членів – 1820 осіб.

2. Фірма Йонаса Ельберта, заснована 1891 р. Мала свої представництва у Лондоні, Нюрнберзі, Парижі, Ріо-де-Жанейро, Токіо. Власні склади були в Дубні та Любліні. На фірмі працювало 200 осіб, а оборот за 1936 р. становив 650 тис. зл.

3. Підприємство Макса Гольдштейна (Дубно). Засноване у 1913 р., займалося сіркуванням та експортом хмелю за кордон.

4. Підприємець Давид Пейрел (Дубно) мав власну сушарню.

5. Григорій Пейрел (Дубно) займався сушінням, сортуванням та пакуванням. Працював на експорт.

6. Фірма Сімона Сиса (Sys) (Дубно). Власниками були Шльома Сис та Ю. Шапіро. Займалися скуповуванням, сіркуванням та пакуванням.

Працювали на експорт.

7. Волинський хмелярський банк.

8. Фірма «Pinchos Fiszfejder» із Мізоча. Капітал 10 521 зл.

9. Торговельна спілка «Коломан Бернштейн та син» із Відня. Відділення розміщувалося у Рівному по вул. Міцкевича, 4; склади – на вулиці Галлера, 46. На підприємстві працювало 180 осіб [2, с. 268].

Отже, розвиток хмелярства у відродженій Польщі тісно залежав від чинників на світовому ринку хмелю. Головним осередком хмелярства залишалася територія Західної Волині, на якій розміщувалося 70% хмільників Другої Речі Посполитої. Складна економічна криза, яка розпочалася в Польщі з кінця 1929 р., завдала значного удару розвитку цієї галузі господарства. Проте, унаслідок тісної співпраці з європейськими хмелярськими організаціями та заснування власних хмелярських товариств на території Волинського воєводства, вдалося досягти значних результатів. Волинський хміль став відомим у більшості країн світу.

Джерела та література

1. Держархів Рівненської обл. / Бібл. фонд. Інв. № 1587. – S. 355 – 358.

2. Держархів Рівненської обл. / Бібл. фонд. Інв. №1633. – S. 268.

3. Діяльність Волинського товариства хмелярського в Дубно // Рільник (Луцьк). – 1936. – №17. – С. 237.

4. З Волинського Товариства Хмелярського в Дубні // Рільник (Луцьк). – 1935. – 25 лип. – С. 9.

5. Наше хмільництво на дорозі до ліпшого // Волинський господар. – 1930. – 15 січ. – С. 8-9.

6. Chmielarstwo na Wołyniu // Zycie Wołyńia. – 1924. – № 29. – S. 9.

7. Zarys stosunkow rolniczo-ekonomicznych na Wołyniu // Zycie Wołyńia. – 1924. – 24 sierpnia. – S. 14.

8. Z dziejów chmielarstwa w województwie Wołyńskim w latach 1921-1939 [Електронний ресурс]. – 2009. – Режим доступу до ресурсу: file:///C:/Users/%D0%A1%D0%B5%D1%80%D0%B8%D0%B9/Desktop/%D0%B4%D0%B8%D1%81%D0%B5%D1%80%D1%82/Czuchryta.pdf.